

VII. FEJEZET.

**A Memorandum-pör és a Liga Culturală
izgatásai az európai sajtóban.**

Előkészületek a Memorandum-pörre.

E könyvnek V. fejezetében behatóan ismertettem a nagy-szebeni román nemzeti komité *Memorandumát*. Azt is megemlítettem, hogy minő előkészületeket tett a nemzeti komité arra az esetre, ha a kormány nemcsak e *Memorandum* kiadóját, hanem szerzőit, a román nemzeti komité tagjait is, a Memorandum kiadásával elkövetett sajtóvétségért pörbefogja. Kezdetben általános volt a hit, hogy az ügyészség, tekintettel arra a nagy izgatásra és izgatottságra, amely kapcsolatos volt a Memorandum ügyével, nem meri pörbefogni szerzőit. Mikor meggyőződtek, hogy ez a nagy izgatás, zaj, parlamenti és sajtóháború nem elég erős arra, hogy a magyar kormányt megfélemlítse, elhatározták, hogy ezt a pört igyekezni fognak minden rendelkezésre álló eszközzel közönséges sajtópörből olyan nagyszabású nemzeti pörre tenni, amely a világ ítélőszéke előtt úgy fog lefolyni, mint a román nemzet pöre az elnyomó magyarság ellen. Olyan pörre, melyet a románság nemcsak a maga nevében folytat az elnyomó magyarság ellen, hanem a többi magyarországi nemzetiségek nevében is, akik éppen úgy szenvednek a magyar elnyomás alatt és éppen úgy tiltakoznak ellene, mint a románok. Ennek a pörnek illusztrációul is kell szolgálni arra, hogy a magyarországi nemzetiségek között szolidaritás és szövetség van az elnyomó magyarság ellen folytatandó politikai és nemzeti harcban.

Hogy ez a szolidaritás és szövetség a magyarországi nemzetiségek között román vezetés alatt a magyarság ellen való harcban létrejőjön, azt a román nemzeti komité a Memorandum Bécsbe vitele után körülbelül negyedév múlva határozta el. Kárpótlásul és vigasztalásul akart szolgálni e szövetség azért az elutasításért, amelyben – mint előadtam – a bukovinai románpárt és a többi ausztriai pártok részesítettek. Az 1892-iki év őszén a komité egyik tagját megbízták, hogy a román nemzeti komité nevében lépjen érintkezésbe a magyarországi tótok és szerbek politikai vezetőivel. E megbízatás azzal az eredménnyel járt, hogy 1893 január 6 án a három nemzetiség megbízottai Bécsben közös értekezletre össze

is gyűltek azért, hogy ne csak közös programot, hanem közös eljárást és a megindítandó küzdelembé való egyöntetű taktikát állapítsanak meg. Ez értekezletnek nem volt meg a kellő sikere. A szerbek elvben nem utasították vissza a románok ajánlatát, de nem akarták saját politikájukat teljesen alárendelni egy olyan közös nemzetiségi szervezet akaratának, amelyben számánál, energiájánál és politikai súlyánál fogva a vezetés mégis csak a románoké volna. A szerbek e vonakodásának valódi oka az az ellentét volt, mely a bánágban, ahol a románok és a szerbek vegyesen laknak, úgy az egyházi, mint politikai tekintetben a múlt század közepe óta heves és sokszor szenvedélyes harc okozója lett a szerbek és a románok között. Ez értekezleten abban állapodtak meg, hogy miután megismerték a románok programját, de ők magok: a szerbek és a tótok még nincsenek teljesen tisztában a megindítandó politikai küzdelem céljával és eszközeivel, szükségesnek vélik, hogy előbb külön-külön állapodjanak meg a követendő eljárásban és programban. Ha ez sikerülni fog, a három nemzetiség politikai vezetői össze fognak gyűlni egy Budapesten 1893 november 14-én tartandó értekezletre és aztán ezen az értekezleten fogják meghatározni a magyarországi nemzetiségek kongresszusának napját és helyét. E határozat a szerbek magartása következtében ezidőszerint nem valósult meg. Egyetlen eredménye az volt, hogy a tót nemzetiségi vezérférfiak közül Stefanovics Milos a pörbe fogott komité tagjainak egyik védőügyvédül jelentkezett.

A Memorandum-pörben a tárgyalást az ügyészség Kolozsváron 1894 május hó 7-ére tűzte ki. E nap volt tehát megjelölve a román nemzeti komité és a Liga Culturala által annak a nagy pörnek időpontjául, amelyben nem a Memorandum szerzői, hanem szerintük az egész magyarországi román nép, sőt az egész román faj fog, mint ártatlan vádlott állani ellenségeinek elfogult és pártos igazságszolgáltatása előtt. Azért ezt a napot olyanná kell tenni, amelyen az egész román-ság meg fog jelenni a kolozsvári magyar esküdtszék előtt, de nem azért, hogy mint vádlott védekezzék, hanem azért, hogy mint vádló lépjen fel a művelt Európa igazság- és szabadságszerető nemzetei előtt az elnyomó magyar nemzet és annak kormánya ellen.

Hogy ez a pör egy ilyen nagyszabású román nemzetiségpolitikai akció keretévé és alkalmává lehessen, elsősorban a magyarországi románságot kellett mentől tömegesebben sorompóba állítani. Hogy ez megvalósítható legyen, nemcsak a magyarországi román sajtó izgatott napról napra növekvő szenvedélyességgel, hanem a nagyszebeni komité is összehívta az egyes választókerületekben a helyi bizottságot és annak tagjai, mindenik a maga községében, mindent elkövettek, hogy

az egyes választókerületekből a nép mentől nagyobb tömegben vonuljon be a pör tárgyalásának idején Kolozsvárra, hogy ott tömeges jelenlétével, mintegy kézzelfoghatóan igazolja a közösséget, amelyet a magyarországi összes románság érez jogainak bátor védőivel, a komité pörbefogott tagjaival szemben. A falusi papok, a tanítók és a főiskolai román nemzeti-ségű tanulók bejárták az egyes községeket és azok mindenikében szenvedélyes beszédekkel buzdították a népet, hogy mentől nagyobb számban jelenjék meg Kolozsváron.

A tömeg Kolozsvárra való becsődítésének volt egy másik célzata is. Kolozsvár ugyanis, mint az erdélyrészi magyarságnak hosszú idők óta társadalmi és művelődési középpontja, jellegét tekintve, erős magyar város és éppen ezért nagyon valószínűnek látszott, hogy a kolozsvári magyarság, különösen a hevesebb temperamentumú egyetemi ifjúság a román parasztság e tömeges becsődítését provokációnak fogja venni és idegessé lesz, amely lelkiállapot lehetővé, sőt esetleg elkerülhetlenné is teszi, hogy a becsődített románság és a kolozsvári lakosság fiatalabb és hevesebb vérmérsékletű elemei között kisebb-nagyobb összeütközések legyenek, ami nemcsak a rend fenntartására szolgáló katonaság közbelépését, hanem egyenesen fegyverhasználatát is maga után vonhatja. Esetleg Kolozsvár utcáin és terein román vér fog folyni és e sajnálatos eset kedvező alkalom lesz újabb izgatásra és Európa nemzetei előtt annak a vádnak hangoztatására, hogy ime az elnyomó zsarnok magyarság gyilkolja a jogait törvényes és alkotmányos úton védő fegyvertelen román népet!

Természetesen, ennek a nagyszabású mozgalomnak megvoltak a maga úgynevezett alkotmányos költségei is. Semmiestre sem olyan nagyok, mint azt ezidőben híresztelték, de mindenesetre nagyobb annál, amennyit a magyarországi románság politikai vezetői saját segítőforrásaik igénybevételével előteremthettek volna, különösen, ha tekintetbe vesszük azt a nagyterjedelmű sajtóharcot is, amely ebből a pörből kifolyóan a francia, olasz és német hírlapirodalomban a román törekvések érdekében magyarelles éllel megindult s amelynek sugalmazója és vezetője a bukaresti Liga Culturală volt. Közhit szerint és minden bizonnyal a valóságban is, e költségeket a Liga Culturală közvetítésével a romániai liberális párt fedezte. Hogy Romániában az anyagi források ki ne apadjanak, arról a Liga Culturală középponti vezetősége egy, az egész országra kiterjedő nagyszabású izgató tevékenységgel gondoskodott. Egész sorát rendezte az egyetemi ifjúság közreműködésének segítségével Bukarestben és ezt követően Románia összes nagyobb és kisebb városaiban az úgynevezett „erdélyi” vagy „nemzeti kérdés” ügyében a különböző népgyűléseknek, tüntető körmeneteknek, tiltakozásoknak és ünnepélyeknek, melyeken

majdnem kivétel nélkül a résztvevők körében a Memorandum-pörrel kapcsolatos „nemzeti kiadások” fedezésére szolgáló gyűjtéseket rendeztek.

Ezeknek a tüntető gyűléseknek sorát, a Memorandum-pör tárgyalását egy hónappal megelőzően, 1894 április 6-án az a nagy népgyűlés nyitotta meg, amelyet e napra a bukaresti egyetemi ifjúság hívott össze az Eforia-fürdő nagytermébe. E gyűlés szónokai Urechia, a Liga Culturala elnöke, továbbá G. Panu, G. D. Paladi, Gradisteanu, Disescu, N. Xenopol, mindnyájan liberálistársaik, továbbá a Liga Culturala központi komitéjének, az egyetemi ifjúsági decemviratusnak két tagja, Mircea Petrescu és C. Axente egyetemi tanulók voltak, mely két utóbbinak a Ligában viselt nem éppen tiszteletreméltó szerepléséről e könyvben később lesz szó.

Hogy a főváros lakosságának közérdeklődését mentől jobban felkelthessék, a résztvevők gyülekezési helyéül a Liga Culturala helyiségét jelölték meg. Onnan a Liga zászlója alatt Bukarest főutcáján, a Calea Victoriein és a Boulevard Academicien át a Szentgyörgy - téri templomba mentek, hol az egész társaság isteniszteletet hallgatott. Innen vonultak aztán a Boulevard Elisabethan levő Eforia-fürdő nagytermébe. Délután ezt a tüntető körmenetet újra megismételték. Egyáltalában e tüntető gyűléseket és körmeneteket isteniszolgálattal egybekötve tartották ezidőben nemcsak Romániában, hanem a magyarországi románság között is. E tüntetés alkalmával Bukarestben, mintegy 30,000 lei költséggel „Golgota” címmel egy alkalmi lapot adtak ki. Ebben a román nemzeti komité elnökének, dr. Ratiu Jánosnak felesége a következőket írta e tárgyra vonatkozóan egy bukaresti ismerősének: „a magyarok nagyon izgatottak és különösen az isteniszteletek tartásától félnek, mert azt hiszik, hogy a román papok ki fogják őket átkozni. A tegnap azt olvastam egy magyar lapban, hogy a román kormány meg fogja tiltani az ilyen isteni tiszteletek tartását a romániai templomokban, de ezt sem tartják helyesnek, sőt ettől még jobban félnek”. Ez isteniszteletek tartására azért volt szükségük a rendezőknek, hogy ily módon a nemzeti és egyáltalán a politikai kérdésekkel szemben közömbös román nép érdeklődését és közreműködését felköltsék annak a hitnek meggyökereztetésével, hogy a magyarság a hegyekentúli testvéreket nemcsak a nyelvüktől és nemzetiségektől, hanem ősi orthodox román vallásuktól is meg akarja fosztani, hogy ezzel aztán elzárja előttük még a halál után való jobblét (üdvözülés) kilátását is.

E helyen, habár epizódyszerűen is, célszerűnek látszik elmondani a Liga Culturala zászlaja eredetének történetét. A magyarországi románságnak azon az értekezletén, amelyet a készülöben levő Memorandum-pörrel szemben elfoglalandó

egyöntetű álláspont tárgyában 1893 júliusában Nagyszebenben tartottak, a romániai egyetemi tanulók küldöttségének neve alatt a Liga Culturală decemvirjei a bukaresti és jaşii egyetemi ifjúság számos tagjának kíséretében jelen voltak. A magyarországi ifjú román hölgyek elhatározták, hogy emlékül egy sajátkezűleg hímzett román nemzeti zászlót fognak átnyújtani a predeáli határállomáson a távozó decemvireknek. Attól tartva azonban, hogy ezt a zászlót a határon örökös magyar hatósági közegek elkoboznák, a színeket egyenként adták át a Románia határát átlépő küldöttségnek. A határon túl Urechia, a Liga Culturala elnöke várta a Liga nagyszámú tagjainak kíséretében a hazatérő decemvireket, akiktől a három különböző színű selyemkelmét átvéve, a következőket mondotta: „Volt egy császár (Traján), akinek három fia volt. Mielőtt a három ifjú elment volna a világba, az apa átadott nekik három keszkenőt, az egyiknek *vöröset* (Románia), a másikkak *sárgát* (Bukovina), a harmadikkak *kéket* (Erdély). Mind a három egy egészből volt kihalítva és azt mondá nekik: amikor ezt a három keszkenőt ismét egy rúdon egyesíteni fogjátok, az én egész birodalmam a tietek leszen! Rajta ifjak e birodalom megalkotására!”

E bukaresti népgyűléssel és tüntető körmenettel egyidejűen hasonló népgyűléseket és tüntető körmeneteket tartottak Románia összes városaiban, amely alkalommal kivétel nélkül üdvözlő táviratokat küldöttek Károly királyhoz, felhíva figyelmét a kolozsvári Memorandum-pörrel kapcsolatosan a magyarországi románság elnyomott helyzetére és kérve Őfelségét, hogy a magyarországi románság érdekében barátságos úton interveniáljon felséges barátjánál, az osztrák-magyar monarchia uralkodójánál.

A Memorandum-pör tárgyalása és lefolyása.

Május 7-ike, a pör tárgyalásának napja ilyen előkészületek közben érkezett meg. Már május 6-án megérkeztek Kolozsvárra a nemzeti komité tagjai. Nagyszebenből testületileg indultak el. Vonatukat minden, románoktól lakott nagyobb állomásnál tüntető küldöttség fogadta. A hatóságok, biztosítva a közrend fenntartását, nem avatkoztak bele a tüntetésekbe, hanem szabad lefolyást engedtek annak. Éppen így nem akadályozták meg, hogy a vidék román népét százával, sőt ezrével vigyék be vezetői vasuton Kolozsvárra. A tárgyalás kezdetének napján körülbelül mintegy 10,000 főnyi román parasztság volt Kolozsvárra beszállítva, imponáló kíséretével a pörbefogott komitétagoknak. A hatóságok a közrend fenntartását biztosítva, nem akadályozták meg, hogy ez a tömeg tüntetően

kísérje a pörbefogott komité tagjait lakásuktól a tárgyalótermet magában foglaló városi Redout épületéig és hogy annak vezetői Kolozsvár utcáin, terein és más nyilvános helyiségeiben, elsősorban az úgynevezett Bánffy-kertben valóságos népgyűléseket tartva, buzdító, sőt izgató beszédeket intézzenek e tömeg egyes csoportjaihoz, mint a magyarországi román nemzet képviselőihez, elbeszélvén és megmagyarázván nekik, hogy annak, ami most a tárgyalóteremben történik, minő jelentősége van? A Kolozsvárra becsődített tömeg körülbelül három napig időzött Kolozsváron és azután a magával hozott élelmiszerből és pénzből kifogyva, kisebb-nagyobb csoportokban hazament. Semmiféle összeütközés, vagy zavaró incidens ezalatt az idő alatt, amíg ez az aránylag nagy néptömeg Kolozsvárt időzött, nem fordult elő.

E pörre Romániából is eljöttek a Liga vezetőtagjai közül egynéhányan, a romániai egyetemi ifjúság számos képviselői és a bukaresti hírlapok tudósítói majdnem teljes számban. Velök egyidejűen érkezett egy pár külföldi, nevezetesen olasz, francia és szláv hírlaptudósító is. Ezek összeállva a magyarországi román hírlapírók és az ifjabb román nemzetiségi politikusokkal, egy sajtó- és távirati irodát szerveztek, elárasztva távirati tudósításaikkal mindazokat a külföldi lapokat, amelyekkel a Liga Culturala útján összeköttetésben voltak, mert ez a pör egyúttal igen kedvező alkalomnak kínálkozott arra, hogy a hármasszövetségellenes külföldi sajtó útján az európai közvéleményben propagandát csinálhassanak az állítólagos magyar zsarnokság által elnyomott magyarországi románság politikai és nemzeti törekvéseinek érdekében.

A franciáknál, olaszoknál és spanyoloknál az úgynevezett „latin atyafiság” szolgált e szimpátianyilatkozatok alapjául. A kérdés úgy volt e sajtóakció tervezői részéről felállítva, hogy a mongol származású magyarság a nemes latin fajnak egy Európa keletére szakadt részét, a románságot tartja ezeréves rabigában és akarja megfosztani nemcsak politikai önállóságától, hanem édes anyjától, a nagy és nemes Rómától örökölt nyelvétől és nemzetiségétől is. Ez akciónak egyik legjellemzőbb terméke a Memorandum-pör befejezése után egy pár héttel Bukarestben megjelent „Voci latine” vagy „De la Frați la Frați” című kiadvány, amely a Memorandum-pör elítélőjeivel szemben, a nagy latin testvérnemzetek kitünőségeinek elismerését és tiszteletét volt hivatva tolmácsolni.

E kitünőségek között egynéhány olyan névvel is találkozunk, amelyeknek viselőit eddigi nyilatkozataik után a magyar nemzet igazi barátainak lehetett tartani. Ilyen volt az olaszok között Degubernatis Angelo gróf és Pandolfi marquis, a franciák között a nagy nemzetgazda Leroy Beaulieu és Madame Adam, aki egy pár év előtt Magyarországon utazott és ez uta-

zásáról és a magyar nemzetről bár egy kissé felületesen, de sok szimpátiával és melegséggel írt. François Coppé, a hírneves francia költő, továbbá Gobat svájci szenátor. Az aktualitás kedvéért meg kell emlékeznünk Clemenceau-nak, Franciaország jelenlegi miniszterelnökének „Lutte des Races” (a fajok harca) című nyilatkozatáról.

E nyilatkozatában Clemenceau rövid összefoglalásban elmondja a magyarországi románság politikai és nemzeti küzdelmeinek egész történetét. „Azzal vádolják e Memorandumot – írja e nyilatkozatában Clemenceau – hogy némely kifejezése mögött az elszakadás hátsó gondolata lappang. Ez a pör azonban valóságos szégyene a szabad magyar nemzetnek. Dr. Ratiut és barátjait elítélhetik ugyan, de az európai közvélemény már előre felmenti őket. Minő haszon származhatik a magyarokra egy ilyen üldözésből? Minő érzésekkel fog hazatérni az a 15,000 paraszt, amely az ország különböző részéből Kolozsvárra sereglett, hogy megtapsolja vádlottait? Hogyan fogják ezt a tömeget megakadályozni abban, hogy tekintetét ne szegezze Bukarestre? A magyarok nagyon büszkék szabadságukra, ismerjék el tehát a többi fajok e jogát is, amelyet ők a maguk számára oly hangosan követeltek és amelyet oly diadalmasan védelmeztek meg Ausztriával szemben. Saját történelmük szolgáljon nekik okulásul. A magyar nemzetiség függetlenségét a legjobban biztosítja a szomszédos fajokkal szemben a köztük élő nemzetiségek békés szabadsága, míg az erőszakos elnyomásnak a következménye a háború, amely mindig kockázatos. Magának Magyarországnak érdekében is kívánnunk kell az erdélyi románok számára a szabadságot.”

A kir. főügyész a büntetőtörvénykönyv 173. §-ára hivatkozva emelt vádat a Memorandum közléteivel szemben. E 173. § azt mondja, hogy aki a törvény kötelező erejét támadja, vagy az ellen izgat, öt évi fogsággal sújtható bűntényt követ el. A 171. § rendelkezései szerint ugyanilyen bünt követ el, aki a törvény kötelező ereje ellen izgató sajtótermékeket terjeszt. A Memorandum aláírói e bűntényt követték el azért, hogy az unióról szóló törvényről határozottan kijelentették hogy nem ismerik el és annak rendelkezéseit magukra nézve kötelezőnek nem tartják. A Memorandumot aláíró 25 tag közül kettő: Manu Gábor és Csató Lajos meghalt, tehát vád csak a 23 életben maradt tag ellen emelhető.

A komité pörbefogott tagjai a pör tárgyalásának megkezdése előtt Őfelségéhez egy táviratot intéztek, amelyben tudomására hozták, hogy a magyar kormány a lábaihoz tett Memorandumért őket és bennök az egész román nemzetet pörbe fogta és üldözőbe vette. A tárgyalás közben, amely összesen 18 napig tartott, egy háromtagú parasztküldöttséget küldöttek Bécsbe Őfelségéhez, hogy az Őfelsége előtt a román nép nevé-

ben panaszt emeljen a megindított pör ellen. Természetesen, ezt a küldöttséget sem fogadta Őfelsége éppen úgy, mint két évvel előbb a Memorandumot benyújtani akaró nemzeti komitét.

Bármilyen érdekes és tanulságos is volna e Memorandum-pör lefolyásának ismertetése, térszűke miatt kénytelen vagyok csak annyit konstatálni, hogy mentől hosszabb ideig húzódott ez a pör a vádlottaknak és védőiknek magatartása miatt, annál inkább ellaposodott a tárgyalás menete, a vádlottak és védők felszólalásai tartalmatlan rabulisztika színében tűntek fel. Egyetlen nyilatkozat, vagy beszéd sem tudott egy igazán nagy politikai pör jogi és eszmei magaslatáig emelkedni. Egy szóval, a pör mentől tovább tartott, annál inkább veszített érdekességéből és annál inkább átalakult üres szóváltássá és prókatori szörszálhasogatássá. Ezt maguk a vádlottak és védők is érezték. Erőt vett nemcsak a pör iránt érdeklődő közvéleményen, hanem az érdekelt feleken is az unalom és a kifáradás érzete. Szerették volna a vádlottak, ha közbejött volna valamely olyan incidens, mely alkalmat adott volna a rövid, csattanós és hatást keltő befejezésre.

A tárgyalás 17-ik napján báró Szentkereszthy elnök egyik védőt, Brediceanu Koriolánt 50 forint rendbüntetésre ítélte és mikor az alaptalannak és ok nélkül valónak nevezte az elnök által kiszabott rendbüntetést, az 50 forintot 100 forintra emelte fel. A védők és a vádlottak ez incidenst alkalmasnak látták egy csattanós és hatást keltő befejezésre. A következő napon Stefanovics Milos védő, ki a védelmet a magyarországi tót nemzetiségi és román nemzetiségi pártok között fennálló szolidaritás jeléül vállalta magára, kijelentette, hogy miután az eljárás, melyet a tárgyalást vezető elnök tegnap egyik védővel, Brediceanu Koriolannal szemben tanusított, lehetetlenné teszi a védelem szabadságának önkényes korlátozásával a védők kötelességének teljesítését, az összes védők nevében és felhatalmazásából kijelenti, hogy a védők visszalépnék a védelemtől.

E kijelentés után a vádlottak nevében a komitét elnöke dr. Ratiu János arra kérte az elnököt, hogy miután a védők lemondottak a védelemről és az idő rövideége miatt új védőket nem kaphatnak és egy olyan súlyos vád ellenében, amelyik a pör tárgyát alkotja, sikeresen magukat nem védelmezhetik, halassa el a végtárgyalást. Az elnök e kérés teljesítését nem tartotta lehetőnek és miután a vádlottak kihallgatása megtörtént és a pör tárgya a hosszas és terjedelmes pro és contra nyilatkozatok által az esküdtszék tagjai előtt teljesen világossá tétetett, felszólította az esküdtszék tagjait, hogy vonuljanak vissza a szokásos tanácskozássra és annak bevégzése után mondják ki az ítéletet. Az elnök e kijelentése után ismét felállott dr. Ratiu János, aki erre az elnöki nyilatkozatra már el volt készülve és vádlott társai nevében főbb vonásaiban és lényegében a következő nyilatkozatot tette:

A Memorandumot a nemzeti komité a román nép összességét képviselő román nemzeti értekezlet megbízásából vitte, mint annak mandataria, Bécsbe Őfelségéhez. A román nemzetet képviselő nemzeti értekezlet, amely 1893 júliusában Nagyszebenben tartatott, mindenben azonosította magát a komité eljárásával és a közreadott Memorandumot a maga teljes egészében sajátjának nyilatkoztatta ki. Mindezek alapján elvállalják a Memorandum sajtó útján való közzétételéért a teljes felelősséget. Miután ők a magyarországi román nép megbízásából és nevében jártak el, úgy tekintik ezt a pört, mint az egész román nemzet ellen indított pört. Ami e pörben a vitatkozás tárgyát alkotja, az a román nemzet léte. Egy nép léte és fennmaradása azonban vitatkozás tárgyát nem képezheti, mert az létezik, az megvan. Éppen azért nem is akarnak létjoguk fölött vádlóikkal vitatkozni, mert az minden vitatkozáson felül álló valóság. A román nép méltósága nem engedi meg, hogy a kolozsvári esküdtszék előtt védekezzenek az ő személyükben. A kolozsvári esküdtszék őket, mint egyéneket elítélheti, de mint a román nemzet megbízottjait nem. Csináljanak az esküdtek, amit akarnak. Rendelkeznek az ő fizikai egyéniségükkel, de nem az ő meggyőződésükkel, amely egyúttal az egész román nép meggyőződése is. A kolozsvári esküdtbírák nincsenek hivatva arra, hogy felettök ítéletet mondjanak. Ezt az ítéletet egy nagyobb, felvilágosultabb és minden bizonyára pártatlanabb törvényszék van hivatva felettük kimondani. Ez a törvényszék pedig a művelt világ, amely azokat, akik most ítélnék felettük, egykor sokkal szigorúbban fogja megítélni, mint őket most a kolozsvári bírák. Ítéljék el őket a türelmetlenség szellemétől és egy párját ritkító faji fanatizmustól vezetve, mert ezzel csak azt sikerül elérniök, hogy be fogják bizonyítani a művelt világ előtt, hogy a magyarság nem más, mint ellentéteket keltő elem a civilizáció összhangjában. Végezetül kijelenti saját és vádlott társai nevében, hogy a már előadott okok miatt nem védelmezhetik magukat.

Erre sorban felállott a többi vádlott és egyenként is kijelentették, hogy teljesen magukévá teszik dr. Ratiu nyilatkozatát és lemondanak a védekezésről. Az elnök e nyilatkozatokat meghallgatva, figyelmeztette a vádlottakat, hogy saját érdekük ellen cselekszenek, mikor lemondanak a védelemről. Miután a vádlottak nem voltak hajlandók álláspontjukon változtatni, az elnök szabad folyást engedett a tárgyalás menetének, amely azzal végződött, hogy a vádlottak közül tizennégyet rövidebb vagy hosszabb tartamú államfogházbüntetésre ítélte a bíróság. Nevezetesen dr. *Lucaciu* Lászlót 5 évi államfogházra, dr. *Ratiu* Jánost, *Coroianu* Gyulát, *Barbu* Petriciust, *Veliciu* Mihályt 2–2 évre, *Comsa* Demetert 3 évre, P. *Barcianut*,

dr. *Mihali* Tivadart, *Patitia* Rubint, *Domide* Gerasimot egyenként 2½ évre, Ilyésfalvi *Papp* Györgyöt 1 évre, *Cristea* Miklóst és *Román* Dénest egyenként 8 havi államfogházra. *Albini* Septimius a Memorandum-pör tárgyalásának idején súlyos beteg volt. Betegségéből felgyógyulván, jelentkezett a bíróság előtt, amely őt 2½ évi fogházra ítélte. Miután a Curia az elítéltek semmiségi panaszát elutasította, 1894 július végén az ügyészség rendeletére letartóztatták az elítélteket. Dr. Ratiut, dr. Lucaciut és Coroianut a szegedi államfogházba zárták, a többieket pedig a váciba.

Az ítélet hatása a romániai közvéleményre.

Ez az ítélet Romániában nemcsak nagy meglepetést, hanem nagy izgatottságot is keltett. A romániai politikai körök azon vezető egyéniségei, élükön Sturdza Demeterrel, akik az úgynevezett erdélyi, vagy nemzeti kérdést az utóbbi időkben megszokták pártpolitikai fegyverül használni, azt hirdették, hogy magasabb politikai szempontok figyelembevétele miatt a kolozsvári esküdtszék nem meri a vádlottakat elítélni, vagy ha a formáság kedvéért el is ítélné, Ófelsége okvetetlenül el fogja engedni büntetésüket. Az elítéltek fogházbavitele azonban véget vetett ennek a hitnek. És az emiatt érzett csalódás is hozzájárult az izgatottság növeléséhez.

A támadásra a jelt a román közélet egy igen tekintélyes és komoly faktora, a Román Tudományos Akadémia adta meg. Az ítélet kimondása után egy pár nappal tagjai összes ülést tartottak és abból egy tiltakozást adtak ki az ítélet ellen.

Ebben a tiltakozásban a Román Tudományos Akadémia mindenekelőtt összefoglaló pillantást vetett a románság történeti multjára és szerepére Európa Keletén. A román faj szerintők a középkorban Nyugat-Európa védőbástyája volt a keleti barbarizmus ellen. Ebben a küzdelemben sokat szenvedett és sokat is veszített, de hivatásához híven, fennmaradt annyi veszedelem közepette is. Es ma a románság kompakt tömegben lakik azon a területen, ahová majdnem kétezer évvel ezelőtt letelepült és bátran előrehalad a civilizáció útján. Mindazokon a területeken, ahol lakik, a román királyságban éppen úgy, mint a vele szomszédos államokban, tekintélyes és tisztelt színvonalra emelkedett békés és csendes tulajdonságainál fogva, amely tulajdonságok őt Európa Keletén a béke, a rend és a művelődés elsőrangú elemévé tették. Európa összes népei örvendettek a románság ez előrehaladásának és ők viszont ez elismerésért hálásoknak is mutatkoztak annyira, hogy velök még legádázabb ellenségeik is kibékültek. Csak a magyarsággal nem tudnak egységre jutni, mert a magyarok erőszakkal vagy

titkos utakon arra törekednek, hogy a románokat megfosszák nemzeti létüktől.

Ez a nagy kérdés tartja állandó izgatottságban a magyarországi románságot, amelynek üldözése a kolozsvári ítéletben jutott tetőpontjára. Évekig tartó börtönre ítélték őket, pedig nem volt más bűnük, mint az, hogy uralkodójuktól azt kérték, hogy védelmezze őket azokkal az erőszakos rendszabályokkal szemben, amelyekkel a hat milliányi magyarság meg akarja fosztani nemzetiségüktől az összesen 11 milliányi románokat, németeket, szerbeket, horvátokat és tótokat, akik pedig nem akarnak semmi egyebet, mint békességben élni hat milliányi magyar polgártársukkal. A Román Tudományos Akadémia, amelynek feladata a románok történetének kutatása és nemzeti nyelvének megőrzése s amely egyúttal középpontja a románság művelődési törekvéseinek is, az összes emberi nem tudományos intézeteinek tagjaihoz fordul, kérve őket, hogy vegyék figyelmükbe az erdélyi románok igazságos ügyét, amely az emberi művelődés ügye is. Csak úgy fog a békés haladás és a művelődés biztosított lenni, ha megszűnik minden erőszakosság, amelynek célja az, hogy egyik faj a másikat megsemmisítse.

A bukaresti Román Tudományos Akadémia e tiltakozását *Ghica* János mint elnök, *Negruzzi*, *Brândza* és *Urechia* mint alelnökök és *Sturdza* Demeter mint főtítkár írták alá.

Ha egy olyan komoly és tudományos testület is jónak látta izgató és szenvedélyes hangon beleavatkozni a napi politika küzdelmeibe, mint a Román Tudományos Akadémia, gondolhatni, hogy minő zajos és szenvedélyes tüntetéseket rendezett a Liga Culturală, amely „legfényesebb korszakát életének” ebben az időszakban élte. Bukarest utcáit elárasztotta különböző kisebb-nagyobb terjedelmű sajtótermékekkel. Ezeknek egyik legjellegzetesebb képviselője a „Golgota” nevű kiadvány volt, amely magát a román nép fájdalmas orgánumnak nevezte és amelyről e könyvben már incidentalitor megemlékeztem.

A nagy ívalakú nyomtatvány címlapján a „Golgota” szó betűk közé öt keresztfa van beillesztve. A középső keresztben dr. Ratiu van felfeszítve, jobbán közvetlenül Lucaciu, balján pedig Ilyésfalvi Papp György. A két szélső keresztfán jobb és balfelől a többi vádlottak ketteje. Egy zsinóros hajdúruhába öltözött sarkantyús magyar dr. Ratiu lábait szegezi a keresztfához, más négy hasonló ruhába öltözött magyar alak pedig korbáccsal ostorozza a keresztrefeszített mártírokat. Az első cikk címe „Feszítsd meg”, a cikk mottoja „Nekünk van törvényünk és Neki e törvény szerint el kell vesznie”. Ezt a jeles sajtóterméket a Liga Culturală 30.000 lei költséggel 100.000 példányban nyomatta ki és terjesztette Romániában nyíltan, a magyarországi románság között pedig titokban. A Liga Culturală

és az általa vezetett egyetemi ifjúság által rendezett tüntető körmeneteknek se szere, se száma nem volt, nemcsak a két fővárosban, Bukarestben és Jasiban, hanem az ország többi városaiban is.

Hogy az izgatottság mentől nagyobb legyen és hogy az úgynevezett erdélyi vagy nemzeti kérdés necsak mentől több gondot és nehézséget okozzon a konzervatív kormánynak, hanem ha lehetséges, azt a monarchiával olyan külpolitikai konfliktusba keverje, amely esetleg okozója lehet bukásának is, arról a liberális párt akkori vezére, Sturdza Demeter különböző népgyűlések és manifesztációk rendezésével igyekezett gondoskodni, amelyben neki pártjának fiatalabb tagjai, Delavrancea és Vlahuța igyekeztek segítségére lenni.

Sturdza orfeumi beszéde.

Ezeknek a tüntető meetingeknek és népgyűléseknek igazi típusa az a nagy népgyűlés volt, amelyet 1894 szeptember 25-én a bukaresti Orfeum nagytermében tartottak. Éppen ilyen típusa volt azoknak a szónoklatoknak is, amelyeket ezeken a népgyűléseken mondtak, az a beszéd, amelyet Sturdza Demeter ez alkalommal tartott.

Sturdza e beszéde kettős vádat tartalmaz. Egyik a magyar nemzet ellen van irányozva, a másik pedig a konzervatív kormány ellen, amelyet azzal vádol, hogy nemcsak egyetért a román faj ellenségeivel, a magyarokkal, hanem azokkal együtt is működik a román nép leigázásában. A magyar nemesség saját osztályérdekeitől vezettetve, a Kárpátokon túl igyekszik erőszakos rendszabályokkal leigázni a román népet, a boérok pártja, a konzervatív párt pedig a Kárpátokon innen. Tehát nem a liberális párt avatkozik bele a magyarországi románok dolgaiba, hanem a konzervatív párt. A valóságosan politikai tanulmányyszerű beszéd rendkívüli terjedelme nem engedi meg, hogy tartalmát részletesebb elemzés tárgyává tegyem, csupán annak jellemzőbb részleteit tartom feltétlenül szükségesnek ismertetni.

Sturdza e beszédében behatóan foglalkozik az irredentizmus vádjával. A magyarok azzal vádolják – úgy mond Sturdza – a romániai liberális pártot, hogy grandomániában szenved és e grandomániának szülöttje az úgynevezett nemzeti kérdés, amely előbb-utóbb Európa békéjét fogja veszélyeztetni. Ez nem igaz, mert a liberális párt nem volt soha irredentista, vagy dákoromán. A konzervatív párt boérjai vádolták meg Bratianut irredentizmussal, mert azt hitték, hogy e vád segítségével megszabadulnak Bratianutól. A jelenlegi kormánypárt hirdeti ismét körülbelül egy év óta, hogy a nemzeti

kérdés általános európai veszedelem okozója fog lenni, mert a vele való izgatás meg fogja zavarni a békét. Hogy a liberális párt nem irredentista és az agitációnak, melyet a liberális párt a nemzeti kérdés érdekében folytat, egyáltalán nincsenek irredentista célzatai, hivatkozik arra a beszédére, amelyet a szenátusban mondott és a melyet a megelőző fejezetben részletesen ismertettem.

Az a vád, hogy a nemzeti kérdés azonos az irredentizmussal és így az európai béke megzavarására is vezethet, semmi egyéb, mint a konzervatív kormány találmánya. Ő hirdette ezt a külföldi sajtóban ágenseivel *urbi et orbi*, de csak azért, hogy ily módon kompromittálja és lehetetlenné tegye a liberális pártot. A sajtóból aztán ez a vád mint meggyőződés ment át a hivatalos diplomáciai körökbe és okozója lett annak, hogy az osztrák-magyar monarchia külügyminisztere, Kálnoky gróf azt a mozgalmat, amelyet a nemzeti kérdés a romániai közvéleményben előidézett, irredentizmusnak nevezte.

Románia és a hármasszövetség között a liberális párt vezére, Bratianu kötötte meg a szövetséget és akkor az ellenzéken levő konzervatív párt boérjai azzal vádolták a liberális pártot, hogy a román nemzeti érdekek ellen cselekedett, most pedig azzal vádolják, hogy a nemzeti kérdésben való állásfoglalásával lehetetlenné teszi Romániának, hogy a hármasszövetségnek megbízható és hűséges tagja maradhasson. Ezzel az igazságtalan váddal szemben joga van a liberális pártnak nyíltan kijelenteni, hogy a konzervatív párti boérok csak azért találták ki a liberálisok ellen az irredentizmus és a dákoromanizmus vádját, hogy vele megrémítsék Európát csak azért, hogy annak közvéleménye a románok ellen forduljon és engedje, hogy a magyarok tovább is brutalizálhassák a magyarországi románokat és így mentől gyorsabban és könnyebben elmagyarosíthassák.

A konzervatív kormány azonban nemcsak így általánosságban, hanem közvetlenül is kezére játszik a magyar kormánynak abban, hogy a magyarországi románok nemzeti mozgalmát elnyomhassa. Világos bizonyítéka ennek az a körülmény, hogy a magyar kormány nemcsak tudja, hanem el is tűri, hogy a konzervatív kormány Magyarországra egyes románoknak kezéhez időnként nagyobb összegeket küldjön. Ha Bratianu kormánya annak idején csak egy fillért küldött volna a magyarországi románok közművelődési intézeteinek segélyezésére, Budapesten a felháborodás vihára tört volt volna ki. Most pedig nincs kifogása a magyar kormánynak az ellen, hogy a konzervatív kormány nagyobb összegeket küldjön Magyarországra. Nincs, mert tudja, hogy ez összegeket nem a magyarországi román közművelődési intézmények segítésére küldik, hanem azzal a szándékkal, hogy ez összeg segítségével

a magyar kormánnyal tartó Mocsonyi-párt segítsen elnyomni a nagyszebeni román nemzeti komité által vezetett és fenn-tartott román nemzeti mozgalmat Erdélyben.

Hogy Románia kormánya Magyarországra akár a magyarországi románok közművelődési intézményeinek, akár pedig politikai mozgalmainak támogatására pénzt szokott időnként küldeni, azt a román államférfiak közül nyíltan, sőt számszerű adatokkal igazolva először Sturdza vallotta be a nagy nyilvánosság előtt. Hogy e Magyarországra küldött összegeknek természetét és rendeltetési célját megismerjük, kénytelenek vagyunk Sturdza e leleplezéseire egy kissé bővebben kitérni.

Az 1892-ik év májusában a *Lupta* című ellenzéki lap szemére vetette a konzervatív kormánynak, hogy az egyik magyarországi román nemzetiségi pártnak, a Babes–Mocsonyi-féle árnyalat küldötteinek: Kozma Parténnak, Strevoiu Miklósnak és a balázsfalvi Csató Lajos ügyvédnek, akik Bukarestben időztek, 150,000 leit adott azért, hogy ez összeg segítségével a dr. Ratiu vezetése alatt álló többség ellen sikeres akciót folytathassanak. Ebben az időben különben is sokat írtak és beszéltek a magyar sajtóban arról a titkos szubvencióról, amellyel a román kir. kormány a magyarországi románság közművelődési és politikai törekvéseit támogatta volna. Ennek ismerete bírta rá a magyar delegáció egyik tagját, Berzeviczy Albertet, hogy az 1894 évi delegáció egyik ülésén e tárgyban a monarchia akkori külügyminiszteréhez, gróf Kálnokyhoz kérdést intézzen. Gróf Kálnoky e kérdésre azt felelte, hogy a román kir. kormány az e tárgyban hozzá intézett kérdésre válaszolva, határozottan beismerte, hogy a román közoktatásügyi minisztérium évi költségvetésébe egyes magyarországi román egyházak és iskolák támogatására körülbelül 150,000 franknyi összeg van felvéve.

Sturdza Demeter e beszédében azonban ezzel szemben azt állította, hogy a konzervatív kormány ez összeget nem egyházi és iskolai, hanem politikai célok támogatására küldi és hogy ez állításának nagyobb nyomatékot adjon, az egyes tételeket, a kiutalványozás hivatalos számainak idézésével a következőképen sorolja fel: „A brassói görög keleti lelkész, Voina, a közoktatásügyi miniszter 169. számú utalványa alapján 1893-ban 58,500 leit vett fel, az 1595. számú utalvány alapján pedig 90.000 leit. Diaconovich Kornél, a „Dreptatea” tulajdonosa és a „Rumänische Revue” volt szerkesztője ugyanezen évben a 8. számú utalvány alapján 2000 leit, a 7. számú utalvány alapján pedig 40 000 leit. A következő 1894-ik évben pedig ugyancsak Voina lelkész az 54. számú utalvány alapján 58.500 leit, az 1854. számú utalvány alapján 45,000 leit, Diaconovich pedig az 1159. számú utalvány alapján 2000 leit, Muresanu Aurél a 4543. számú utalvány alapján 5000 leit.”

Magáról a kolozsvári ítéletről Sturdza beszédének befejezésében a következőket mondotta: E barbár ítélet kimondása után az a kérdés vetődött fel, hogy mit tegyenek az elítéltek: alá vessék-e magukat az ítéletnek, vagy ne? Többen azt mondták: vessék alá magukat az ítéletnek és menjenek be a börtönbe, mert egy nemzetnek mártírokra is van szüksége. Az ő nézete szerint az elítélteknek erre az új mártírságra nincs szükségük, mert hiszen majdnem mindnyájuk szenvedett az általuk képviselt nemzeti ügyért börtönbüntetést, tehát a mártír koszorú nem hiányzik a fejökről. Az elítéltek más véleményen voltak. Alávetették magukat az ítéletnek és börtönbe mentek. Ha az elítéltek őt megkérdezték volna, a következő választ adta volna nekik:

„Ne vessétek magatokat alá az igazságtalan és barbár ítéletnek, amelynek érvényességét magatok sem ismertétek el. Mártírok vagytok ti akár a börtönben, akár a börtönön kívül, mert mártír az is, aki elhagyja hazáját, tűzhelyét, övéit és elmegy a nagyvilágba. Jertek ki a nagyvilágba, amely elé vittétek, mint egy felsőbb fórum elé ügyeteket, s amelyben mindnyájan bízunk. Menjetek, kopogjatok az ajtókon és kérjetek Európától igazságot a magyarországi románok számára. Menjetek a nagyvilágba és kopogjatok az ajtókon, miként a Bratianuk, a Golescuk, Rosetti, Cogalniceanu, Alexandri tették, akiknek külföldi működésükkel sikerült bilincsekbe vert hazájuk számára a civilizált népek pártfogását megnyerni. Ne temessétek el munkásságotokat a magyar börtönökbe. Nem arról van szó, hogy felpanaszoljátok mártírságunkat, mert nem a sírás és jajgatás idejét, hanem a nyomorúságból kivezető munkáét éljük. Ne menjetek a börtönbe, mert hiszen a magyarok csak azt várják, hogy a román mozgalom egy kissé meggyengüljön és azután ígéretekkkel és fenyegetésekkel rátok vetik magukat, hogy erkölcsileg is eltemessenek titeket és veletek együtt a román nemzetet. Ami nem hozott szégyent a Bratianukra, a Golescukra, Rosettire, Cogalnicanura, amit nem kellett Mazzininek, Garibaldinak, Kossuthnak szégyelniük, az nem lehet szégyen a magyarországi román nép vezetőinek sem. Én azt mondtam volna: a börtönbüntetés elszenvédeése lehet pillanatnyilag felemelő, de a börtön falain kívül való munka hasznosabb a faj érdekében.”

E könyvben ott, ahol Brote Jenő és Popovici C. Aurél Romániába való átszökését elbeszéltem, érintettem, hogy mind a ketten Sturdza tanácsát követve, szöktek át Romániába, mert Sturdza ezidőben a nemzeti kérdésnek európai kérdéssé való tételének érdekében szükségesnek vélte, hogy legyen e kérdés állandó felszínen tartása végett egy magyarországi román emigráció is. Sturdza a kolozsvári ítélet kimondása után rögtön azt tanácsolta az elítélt komitétátagoknak, hogy

ne vessék magukat alá az ítéletnek, hanem szökjenek át Romániába és mint magyarországi román emigráció egyenesen a külföldre fordulva, fejtsenek ki mentől szélesebbkörű tevékenységet a magyarországi románság politikai és nemzeti törekvéseinek érdekében. A komité tagjai közül többen hajlandónak is mutatkoztak Sturdza e tanácsát megfogadni. Ratiu és Coroianu azonban határozottan állást foglaltak az ilyen kaland ellen. Kijelentették, hogy Sturdza csak azért adhatott ilyen tanácsot, mert nem ismerte sem a magyarországi románságnak, sem pedig a magyarságnak, amelyben, mint milióban él a magyarországi románság, gondolkozását és erkölcsi felfogását. Ha ismerte volna, tudta volna azt is, hogy a büntetés elől bármilyen ürüggyel való megszökést úgy a magyar, mint a magyarországi román közvélemény erkölcsi gyávaságnak tekinti és hogy ennek következtében nemcsak egyénileg vesztették volna el minden tekintélyüket, hanem egyenesen nevetéses komédiává sülyesztették volna minden eddigi politikai akciójukat és kedvező alkalmat adtak volna arra, hogy a politizáló magyarországi románság közvéleménye, tőlük, mint nevetéses szájhősöktől elfordulva, Mocsonyiékhoz csatlakozzék és az a politikai irány, amelyet ők képviseltek, véglegesen megszűnjék a magyarországi románság politikája lenni.

A Liga Culturalában uralkodó korrupció.

A Liga Culturala a liberális párt és a konzervatív kormány e harcához szakadatlan tüntetéseivel a legzajosabb kíséretet adta. Szerepe olyanforma volt, mint a görög tragédiában a kórusé. Ezzel a szerepével azonban nem érte be, hanem a kormány ellen is támadóan igyekezett fellépni, mert hiszen az őt anyagilag és erkölcsileg támogató liberális párt tőle ezt is megkövetelte. Erre az alkalmat a következő incidens szolgáltatta.

1894 októberében Rosetti Vintila lapja a „Romanul” azt írta, hogy Románia párisi követe, Lahovary Jón a kormány megbízásából egynémelyik párisi lapnál közbenjárt, hogy a Liga közleményeit ne fogadják el. Erre Lahovary Jönt a külügyminiszter, Lahovary Sándor az osztrák-magyar külügyminisztérium közbelépése folytán hatalmazta fel. A „Romanul” e közleménye alapján a liberális párt főlapja, a „Voința Națională” október 22-iki számában egynéhány francia ujságot, amelynél Lahovary Jón állítólag közbenjárt, meg is nevezett, azt állítván, hogy erre vonatkozóan a Liga Culturală birtokában kompromittáló adatok lennének. A kormány félhivatalos lapja, a „L’Independance Roumaine” tiltakozott e vád ellen. E tiltakozás hasztalan volt, mert Urechia ezt az úgynevezett

Lahovary-ügyet a parlamentben is szóbahozta, kemény támadást intézvén miatta a kormány ellen. A vád főterjesztője a Liga párisi szekciójának egyik tagja, Cantili volt, aki erre a Lahovary-ügyre vonatkozóan a sajtóban bizonyos leleplezéseket indított meg és e leleplezések folyamán a párisi lapok közül meg is nevezte a „Figaro”-t és a „Journal des Debats”-t, azt állítván, hogy ez utóbbit Take Jonescu Jules Brun közvetítésével megvásároltatta. E leleplezésnek a Liga Culturalăra nézve az a szomorú eredménye lett, hogy a „Journal des Debats” igazgatója a Liga párisi szekciójának elnöke, Moroiu György előtt kijelentette, hogy többé nem fog román ügyekkel foglalkozni. Rosetti ezekről értesülvén, hogy az elkövetett hibát némileg jóvátegye, a Romanul 1894 október 25-iki számában kijelentette, hogy a francia lapok félreértették, mert a kérdéses közleményben nem az volt írva, hogy a szóbanforgó lapokat a román kormány megvásárolta volna.

A Liga e kudarcra alkalmat adott a konzervatívoknak arra, hogy ellene bátrabban és határozottabban fellépjenek és egyúttal a Liga belső életében történt kompromittáló dolgokat is nyilvánosságra hozzák. Urechianak és Stoicescunak, aki szintén szóbahozta a Lahovary-ügyet, a kamarában, a kormánypárt nevében Filipescu válaszolt. Szemére vetette a liberálisoknak, hogy Párisban szerkesztőségről szerkesztőségre házaltak, hogy Lahovary ellen bizonyítékokat szerezzenek, de hasztalan volt minden fáradozásuk, mert a nemtelen eszközökkel indított akciónak csúfos felsülés volt az eredménye, és ha volna a liberális pártban komoly tisztességérzet, levonná ebből a kudarcából az egyedül lehetséges konzekvenciát.

Említettem már, hogy a Liga Culturală elnöke, Urechia Vazul 1893-ban minő mesét mondott, mikor Predealon átvette azt a háromszínű selyemszövetet, amelyet az erdélyi fiatal román hölgyek a Liga Culturalának ajándékoztak zászlószövetül. A lakomán, melyet ez alkalommal tartottak, talán egy kissé a bortól felhevülve és elkábulva, Urechia azt mondta ifjú barátainak: Egy dinamitpatron, felrobbantva a budapesti parlamentben, megsemmisítené azt a helyiséget, amelyben a magyarországi románság számára törvények alakjában súlyos bilincseket kovácsolnak. A lelkes fiatalság között utóvégre is akadhat olyan elkeseredett egyéniség, ki hajlandó lesz életét a faj érdekében feláldozni. Urechia e jeles és bölcs mondása annyira fellelkesítette a Liga decemvirjeit, hogy hamarosan elhatározták egy olyan titkos terrorista társaság szervezését, amely a terror legszélsőbb eszközeit fogja alkalmazni a zsarnok magyarok ellen.

Egy ilyen titkos társaság szervezésére több okból nem tartották alkalmasnak Románia földjét, hanem a semleges Svájcot. A Liga főtitkára, Lupulescu Jón, Mircea Petrescu és C. Axente

decemvirek és néhány más fiatal egyetemi tanuló társaságában Svájcba utazott, hogy szörnyűséges pokoli tervüket háborítás nélkül megvalósíthassák. Az idő telt. A budapesti parlament nem repült légből és egyetlen zsarnok magyar sem esett a tőr, a revolver, vagy a kézibomba áldozatául. A pénz azonban elfogyott és az újkori argonauták kénytelenek voltak üressel visszatérni a Dimbovica partjára. Miután a Liga Culturala tagjai között is voltak kíváncsi emberek, akik tudni akarták, hogy mi van a tervezett titkos terrorista társasággal és főleg hová lett a körülbelül 40,000 leinyi összeg, amelyet a szervezés költségeinek fedezésére magukkal vittek? kisült, hogy a jeles decemvireknek eszük ágában sem volt egy ilyen szörnyűséges terrorista titkos társaságot szervezni, hanem, mint életvidám ifjak Svájcban a magukkal vitt összeget elmulatták. Sőt még az is kisült, hogy Lupulescu Jón főtitkár úr saját hazafias érdemeinek jutalmazásául a Liga pénztárába már korábban egynéhányszor nagyon mélyen bele talált markolni, azaz köznyelven szólva, nagyobb összegeket sikkasztott.

Miután a közpénzek szemérmetlen elsikkasztása, különösen, ha botrány lesz belőle, Romániában sem szokott a jobb társaságokban ajánlólevélül szolgálni, Lupulescu Jón főtitkár úr a román közélet színpadának sülyesztőjében gyorsan és nyomtalanul eltűnt, még pedig amennyire előttem ismeretes, véglegesen. Mircea Petrescu és C. Axente pedig, akik kevésbé voltak bűnösök, míg a közvélemény emlékezete ezt a kellemetlen dolgot elfelejti, jónak látták Párisba menni tanulmányaik folytatására. A Liga párisi szekciója értesülvén a decemvirek viselt dolgairól, eljárásuk ellen nyilvánosan tiltakozott. A tiltakozást a Lahovary-ügyben már említett Cantili is aláírta. Mircea Petrescu és C. Axente Párisba érkezvén, nem vonultak vissza szépen és csendesen, amint azt a történetek után várni lehetett volna. Ellenkezően, bízva liberális pártfogókban, a Liga Culturala párisi szekciójánál jelentkeztek felvétel végett.

A párisi szekció vezetősége, amely a „La Patrie” hasábjain nyíltan tiltakozott a decemvirek ellen, nem tartotta kívánatosnak felvételüket s azért kérésüket elutasította. Ez azonban nem csüggesztette el a buzgó két ifjú hazafit. Pártfogásért a bukaresti középponthoz fordultak. Urechia elnök megleghangú levelet írt a párisi szekció vezetőségéhez felvételük érdekében és miután ennek a levélnek nem volt meg a kívánt hatása, 15 nappal később egy második levelet írt érdekükben, amelyben a többi között ez a jellemző mondat fordul elő: Ezek az ifjak nem érdemlik meg az erkölcsi halált, mert csak olyan hibát követtek el, amely vele jár a tapasztalatlan ifjúsággal. Abban az országban, ahol egy egyetemi tanár, egy nagy nemzeti mozgalmat irányító erkölcsi testület elnöke, a közpénzek

elsikkasztását ilyen enyhén ítéli meg és a sikkasztókat továbbra is alkalmasoknak és méltóknak tartja zajos közéleti szereplésre, nem uralkodhatik valami különös szigorúság a társadalom erkölcsi felfogásában.

A párisi szekció azonban a Liga elnökének e megleghangú kétszeres ajánlatára sem volt hajlandó Mircea Petrescu és C. Axente volt decemvireket kötelékébe felvenni. Ezért az erkölcsi szigorúságért azonban az idősebbek részéről nem elismerésben, hanem gáncsban részesült. A bukaresti liberálist párti lapok azt vetették szemükre, hogy nem erkölcsi szigorúságból, vagy komolyságból nem fogadják be körükbe, hanem azért, mert egyszerű eszközei a konzervatív kormánynak. Petrescu és C. Axente felvételéből hamarosan párt- és hatalmi kérdést csináltak a bukaresti ligaközéppontot vezető liberális párti politikusok. Elhatározták, hogy ezt az ügyet a párisi szekció liberálist párti irányban és szellemben való átalakítására használják fel. E tervükhöz az eszközt a párisi szekció egyik már említett és sokat szereplő tagjában, Cantiliben találták meg. Miután Cantili nem tudta kieszközölni, hogy Petrescut és C. Axentét a párisi szekció tagjai sorába fogadja, összeszedett vagy 15 tanulót és velök új szekciót alakított. A középponti Liga ezután már nem akart semmit sem tudni a régi szekcióról, hanem igazi és valóságos szekciójának ezt a Cantili által alakított új szekciót ismerte el. A két szekció között ezentúl ádáz harc kezdődött, amelynek vége az lett, hogy a szekció lassanként elvesztette minden tekintélyét a francia közvélemény előtt.

A veszekedések csakhamar megkezdődtek Bukarestben is. A középponti vezetést legelőször a „Țara” című lap támadta meg. Szemére vetette Urechiának, hogy a Liga Culturala vezetése alatta egy komoly és nagy nemzeti közművelődési egyesületből egyszerűen bankettező és az ország nyugalma háborgató társasággá alakult át. Hangzatos szónoklatokat lehet tagjaitól eleget hallani, de komoly dolgot vagy cselekvést sem a román közművelődés, sem az erdélyi kérdésben nem lehet tőle várni. Működését nagy szavak és tettnek egyáltalán nem nevezhető körmenetek, tüntetések rendezése és zászlólobogtatás jellemzi. Mindezt pedig az okozza, hogy a Liga középponti vezetését teljesen a liberálisok vették a kezükbe és saját pártpolitikai céljaikra használják ki. E vádra liberális részről az volt a válasz, hogy a Liga vezetőségében azért vannak többségben a liberálist pártiak, mert ennek a pártnak van legtöbb olyan tagja, aki lelkesedik a nemzeti kérdésért. A középponti vezetésben résztvettek azonban konzervatív pártiak is, csak hogy ezeket a Ligába nem a nemzeti kérdés iránt érzett lelkesedésük vezette, hanem az, hogy ott a kormány kémjeinek szerepét teljesítsék. Erre aztán Filipescu bejelen-

tette kilépését és példáját a vezetőség többi konzervatív tagjai is követték, aminek következtében 1895 elején a Liga vezetése teljesen a liberálisok kezébe került. A konzervatívok most már kívülről támadták a Ligát, mint kizárólagos liberális pártintézményt, amelynek sem a román közművelődés ügyéhez, sem pedig a nemzeti kérdéshez nincs semmi köze. Erre a Liga vezetői azt felelték, hogy a konzervatívokat nem igazi ügyszeretet vezeti, mikor a Liga középponti vezetését támadják, hanem egyszerűen a harag és a bosszú azért, mert spionjaik már többé nem ülnek a Liga középponti komitéjában.

A magyar kormány magatartása e mozgalmakkal szemben.

Ezekkel a magyarországi és romániai tüntetésekkel és valóban forradalmi jellegű izgatásokkal szemben sem a magyar állam kormánya, sem pedig a monarchia külügyi hivatala nem maradhatott közömbös, vagy pedig tétlen. Hogy ezidőben a magyar állam kormánya, sőt a magyar közvélemény sem szentelhetett e heves és nagyszabású mozgalomnak elég figyelmet, az oka az volt, hogy ez időben egy rendkívül súlyos és politikai válságokkal járó kérdés, az egyházpolitikai reformok kérdése vette igénybe úgy a kormánynak, mint a politikai pártoknak és a közvéleménynek egész érdeklődését úgy, hogy az egész román nemzetiségi kérdés, dacára a vele kapcsolatos zajos mozgalmaknak, tüntetéseknek és rendkívül élénk és nagy terjedelmű magyarelles sajtóháborúnak a nemzetközi hírlapirodalomban, csak másodrendű fontossággal bíró politikai kérdésnek tűnt fel a magyar politikai életben. Csak nagyon kevesen voltak, akik a nemzetiségi, különösen pedig a román kérdésnek nemcsak fontosságát, hanem a magyar állam jövőjére és területi integritására vonatkozó veszedelmességét is felismerték.

E kevesek közé tartozott az akkori belügyminiszter, Hieronymi Károly, kit reszortja is kényszerített a román törekvésekkel már csak aktuálításuknál fogva is behatóbban és komolyabban foglalkozni. Alig zajlott le a Memorandum-pör, 1894-ben július 19-én az erdélyi részekben fekvő választókerületébe, Kolozsra utazott, hogy ott választói előtt tartandó beszámolóbeszédében megjelölje a maga és az egész kormány álláspontját a román nemzeti komité politikai követeléseivel és azzal a hangulattal és lelkiállapottal szemben, amelyet e követelések megvalósítása érdekében folytatott zajos és sok tekintetben forradalmi jellegű küzdelmek úgy a magyarság, mint a románság lelkében felkeltettek.

Azt a zajos mozgalmat és izgatást, mondá e beszédében Hieronymi – melyet a román nemzeti komité működése és a

Memorandum-pörrel kapcsolatos események keltettek, lehetetlen a kormánynak figyelembe nem vennie, mert hiszen azok már csak terjedelmöknél és egyéb szembeötlő külsőségeiknél fogva is alkalmasok felkelteni az érdeklődést. Az úgynevezett román nemzeti komité politikai programjában első helyen Erdély Magyarországgal való egyesülésének, az unionak eltörlése áll, azután pedig az a követelés, hogy az ország területe közigazgatásilag a nemzetiségi nyelvterületeknek megfelelő autonóm kerületek szerint osztassék be. Mindkét követelés teljesítése ellentétben áll az ország alkotmányával és megbontaná az állam egységét. Ezek a követelések teljesen elfogadhatatlanok, – nincs és nem is fog akadni magyar kormány, amelyik e követeléseknek még csak tárgyalásába is belemenjen. Bár nem ismeretlen előtte, hogy a hazai román értelmiségnek egy igen tekintélyes része a nemzeti komité programját magáévá tette, de azt is tudja, hogy ennek az értelmiségnek nagy többsége ezt a programot nem vallja magáénak. Vannak nagyon sokan, akik ezt a programot elítélik és a magyar nemzettel való kölcsönös megértés útját őszintén és komolyan keresik.

A kormány ezeknek törekvéseit támogatni, igazságos panaszait orvosolni és méltányos kívánságait teljesíteni igyekszik. Mindenekelőtt igyekezni fog megszüntetni azt a különbséget, amelyik a választói cenzust illetően a magyarországi és erdélyi részekben ezidőszerint még fennáll. A választói jog alapjának az egész országban egységesnek és azonosnak kell lenni. Meggyőződése, hogy az úgynevezett román nemzetiségi kérdésnek gyökere a társadalmi és közigazgatási bajokban rejlik. Ezeknek orvoslásával a jogos panaszok meg fognak szünni és a méltányos igények kielégülést fognak találni. A kormány a megértés útjait keresi, még pedig a jogos panaszok orvoslásának és a méltányos kívánságok kielégítésének segítségével. Ez azonban csak úgy lesz megvalósítható, ha a román értelmiség oda hat, hogy a románság ne tekintse a megértés feltételének az úgynevezett román nemzeti komité politikai követeléseinek teljesítését.

Hieronymi, a román követelésekkel szemben körvonalozván a maga álláspontját, egy kis körutat tett az erdélyi részeknek túlnyomó többségben románoktól lakott területein. E körutazás célja az volt, hogy a helyszínén tájékozódjék mindazokról az adminisztrációs, gazdasági, társadalmi stb. bajokról és esetleges visszaélésekről, amelyeket a román nemzeti komité a Memorandumban felsorolt és hogy személyesen érintkezzék a helyi román értelmiség mindazon tagjaival, akik nem a komité politikai programjának, hanem elfogadhatóbb feltételek teljesítésének alapján keresték a kölcsönös megértés útját. Miután a Memorandumban felsorolt gravaminák egyike az volt, hogy

a kellő minősítéssel bíró román nemzetiségű ifjakat éppen nemzetiségük miatt nem alkalmazzák hivatalokra, felhívta a hivatali állásokra vállalkozni akaró ifjúságot, hogy jelentkezzenek nála és ő kivánságaik teljesítését, amennyire tőle függ, igyekezni fog előmozdítani.

Hieronymi e vállalkozása megdöbbenetete a román nemzeti komité tagjait és párt híveit. Elhatározásában igen komoly jelét látták a kormány részéről jövő kibékítési kísérletnek. Attól féltek, hogy most, mikor a kolozsvári esküdszék ítélete után még a vérmesebbeken is erőt vett a csalódás érzete következtében egy bizonyos fokú higgadság, ha nem is sikerül a kibékülés, de a román értelmiség többsége el fog tőlük fordulni és a mérsékeltbb Babes-Mocsonyi irányhoz fog csatlakozni. Kiadták tehát a jelszót, hogy a belügyminiszterrel nem kell szóba állani és hogy mindazok az ifjak, kik hivatalvállalás céljából nála jelentkeznek és az ő támogatása révén hivaltalt fognak kapni, a román közvélemény által mint árulók és a román fajhoz hűtlenek bélyegeztessenek meg.

Hieronymi belügyminiszter azonban nem elégedett meg e beszéd megtartásával és említett informatív körútjával, hanem közigazgatási úton is fellépett a nagyszebeni román nemzeti komité ellen. 1894 június 16-án betiltotta a komité működését, még pedig a választói törvény 104. §-a alapján, amely ilyenféle pártszervezetet csak a választások idejére enged meg, nem pedig tartós és állandó szervezkedés alakjában. A nagyszebeni komité azonban e rendeletnek nem engedelmeskedett. 1894 november 28-án ülést tartott, amelyben tiltakozott a belügyminiszter június 16-ki rendelete ellen és kijelentette, hogy működését folytatni fogja. Erre a belügyminiszter december hó 7-én azzal válaszolt, hogy a nagyszebeni főispán útján a komité tudomására hozta, hogy ha nem engedelmeskednek június 16-ki rendeletének, az 1879-ki XI. törvénycikk 16. §-nak rendelkezései értelmében 15 napi elzárással és 100 forintig terjedhető pénzbírsággal fognak sújtatni. 1895 január 6-án pedig feloszlatta a nagyszebeni román nemzeti komité.

Célszerűnek tartotta a román kérdéssel az akkori kormány elnöke, Wekerle Sándor is foglalkozni nagybányai választói előtt mondott beszámoló beszédében. A nemzetiségi kérdés, amely utóbbi időben mind élesebb alakot öltött, nem új dolog – mondá Wekerle e beszédében. Bizonyos kinövései ennek a kérdésnek azonban csak az újabb időkben mutatkoztak. Bizonyos nemzetiségi követelések külföldről nyertek táplálékot. Nem ugyan hivatalos körökből, mert azoknál nem találtak támogatást, hanem egyes társadalmi egyesületek részéről. Egy másik ilyen kinövés volt e kérdésnek az európai közvélemény előtt emelt az a vád, hogy mi erőszakkal elnyomjuk a nemzetiségeket és el akarjuk magyarosítani. Mint a

kormánynak elnöke kötelességének tartja megállapítani, hogy miben áll a magyarosítás vádja. Abban áll ugyanis, hogy az állam igyekszik mindenkinek alkalmat adni, a magyarnyelvnek, mint államnyelvnek elsajátítására. Hogy a nemzetiségi izgatásokkal szemben bizonyos adminisztratív és rendőri intézkedéseket tettek, az nem a nemzetiségek elnyomását jelenti, hanem csak egyszerű védekezés ama terror ellen, amelyet nemzetiségi részről jónak láttak alkalmazni. A nemzetiségekkel szemben a kormány nemcsak jóakarátú állásponton áll, hanem népi egyéniségük, nyelvük és kultúrájuk fejlesztéséhez szívesen segédkezet is nyújt, de azt nem engedheti meg, hogy az államban külön nemzetiségi államok, vagy autonóm közigazgatási területek alakuljanak, mert az ellentétben van az állam egységével és alkotmányával. Minden ilyen túlzó és törvénnyel ellenkező nemzetiségi követelés ellen a leghatározottabb állást foglal és minden ilyen irányú izgatást a törvény teljes szigorával fog sujtani.

Ez a kérdés szóba került a magyar képviselőházban is. 1894 szeptember 2-án Tisza Kálmán és október 13-án Szilágyi Dezső szólalt fel, természetesen mind a ketten abban az értelemben és szellemben, amelyben Hieronymi belügyminiszter és Wekerle Sándor beszéltek választóik előtt.

Gróf Kálnoky külügyminiszter nyilatkozata a delegációkban a román irredentáról.

A magyar közvélemény annak ellenére is, hogy ezidőben minden érdeklődését az úgynevezett „egyház politikai” küzdelmek vették igénybe, csakhamar tisztába jött azzal, hogy a román irredentizmus fészke Bukarestben van. Határozottan követelte, hogy a monarchia külügyi kormánya emelje fel tiltakozó szavát a bukaresti üzelmek ellen. A Wekerle-kormány engedett is a közvélemény nyomásának és felkérte a monarchia akkori külügyminiszterét, Kálnoky grófot, a nyomatékos intervencióra. Kálnoky gróf azonban nemcsak veszedelmesnek nem tartotta ezt a már majdnem nemzetközi politikai jelleget öltött irredentista mozgalmat, hanem olyan eszköznek és alkalomnak is, amelyet esetleg szép sikerrel lehet érvényesíteni abban a tekintetben, hogy az egyházpolitika miatt előtte nem nagyon kedves liberális magyar kormánynak a fái valahogyan az égbe ne nőjjenek. Igyekezett e követelés teljesítése elől kitérni. El kell azonban ismerni, hogy a Wekerle-kormánynak egyáltalán nem tetszett a Kálnoky által vele szemben érvényre emelt „dilatorisch und ausweichend behandelt zu werden”-féle állapot. Elhatározta, hogy Kálnokyt majd a delegációkban fogja felelősségre vonatni. (L. Bánffy Dezső Nemzetiségi Politikája. Budapest, 1899. 8. 1.).

A bukaresti irredentista üzemeket ez alkalommal a delegáció külügyi bizottságában Falk Miksa hozta először szóba, mint a bizottság előadója. Azután Apponyi Albert gróf mutatott be egy irredentista szellemű tankönyvet és térképet, végül pedig Berzeviczy Albert intézett kérdést a külügyminiszterhez azon állítólagos szubvenció tárgyában, amelyet a román kormány küldene a magyarországi románoknak egyházi, iskolai és politikai célok támogatására. Bármilyen érdekes és figyelemre méltó is lenne e beszédek elemzése a román nemzetiség-politikai törekvések fejlődéstörténetének szempontjából, arról térszűke miatt mégis le kell mondanunk és meg kell elégednünk Kálnoky gróf külügyminiszternek e felszólalásokra adott válaszával, amely egyúttal hűségesebb visszatükrözése annak a felfogásnak is, amellyel a monarchia külügyi kormánya a monarchia biztosságának szempontjából a romániai közvéleménynek az erdélyi kérdésben tanúsított magatartását megítélte.

Az úgynevezett román irredenta – mondá Kálnoky gróf – egyáltalán nem új dolog. Mint az izgatás használt módszere is bizonyítja, nem is eredeti dolog, hanem egyszerű utánzata az olasz irredentának. Ő, mióta miniszter, behatóan foglalkozott ezzel az ügygel és arra a meggyőződésre jutott, hogy legcélszerűbb a román irredentával szemben is úgy járni el, mint az olasszal. Azaz mentől jobb viszonyban vagyunk a román kormánnyal, annál kevésbé veszedelmes az irredentista mozgalom, és ha valami elhidegülés vagy kellemetlenség következne be a két kormány között, az irredentizmus rögtön élesebb és agresszívebb módon lépne fel. A román nemzeti kérdéssel való agitálás Romániában kétségtelenül nagy és hatalmas. És ezt az ellenzék erőszakos módon igyekezik ki is zsákmányolni a kormány ellen, különösen most, a küszöbön álló választások előtt. Az ellenzék Sturdza vezetése alatt teljesen rávetette magát a dákoromanizmusra.

Ami a bemutatott térképeket illeti, azok eredetileg csakugyan hivatalos jellegűek voltak, de most pusztán magánjellegű kartografiai alkotások. Mikor hivatalos jellegük volt, akkor ellenük komoly fellépés is történt, most azonban, mikor az ilyen térképek csinálása magánosok időtöltése, egyáltalán nem volna sem célszerű, sem sikerre vezető ellenük hivatalosan fellépni. Ilyen térképekkel különben nem lehet sokra menni, mert térképen, vagy más módon is azt hirdetni, hogy Erdély be fog kebeleztetni Romániába, nem egyéb, mint üres fanfaronada, mint amilyen különben az egész irredenta romana is.

Helyesen jegyezte meg Falk Miksa, hogy a magyar politikusok nem követelik Románia kormányától, hogy ez izgatások megfékezése céljából korlátozza a közszabadságot és nem is tesz ez izgatásokért felelőssé a román kormányt.

A román kormányra nézve e kérdésben a legnagyobb nehézséget az okozza, hogy Romániában igen nagy a közszabadság, sőt az úgynevezett szabadosság is. Így például nincs egyesületi törvény. A Liga Culturala, amelyről Apponyi Albert gróf felszólalásában megemlékezett, nem tekinthető jogi személynek, nincsenek is jóváhagyott alapszabályai. De ha lennének is, nem sokat használnának, mert élén ügyvédek és tanárok állanak, akik ki tudnák játszani a törvényeket és az alapszabályokat is. Aztán, ha pörbe fognák a Liga tagjait, nem akadna esküdtszék az országban, amely őket elítélje. Természetesen, a román kormány kezeibe a törvények mégis adnak eszközöket, hogy az utcai körmeneteket és az olyan gyűléseket, melyeket egy barátságos szomszéd állam ellen való tüntetés céljából szabad ég alatt tartanak, betilthassa. A román kormánytól határozott biztosítást is nyertünk arra vonatkozóan, hogy az ilyen gyűlésekkel és körmenetekkel szemben a legérelyesebb magatartást fogja követni. Ilyen gyűlést közelebről csak egyet tartottak, június hóban. Azt, amelyikből az „Apell á la justice” című tiltakozó brosurát adták ki és amelynek megtartását a román kormány, tekintettel az általános nagy izgatottságra, nem tilthatta meg.

Ami pedig a Berzeviczy által említett szubvenciót illeti, a valóság a következő. Az 1894/95-iki állami költségvetésbe 525,000 lei van felvéve a külföldi román egyházak és iskolák segélyezésére. Ebből 380,000 frank a török császári kormány tudtával és beleegyezésével a macedo-román iskolák segélyezésére fordítatik. A megmaradó 145,000 frank a magyarországi román egyházak és iskolák között osztatik ki, de természetesen, a román kormány határozott biztosítása szerint, csak olyan iskoláknak, amelyek e segítség nélkül megszűnnének. Ez összegeken kívül, amelyek az állami költségvetésbe fel vannak véve, az izgatás céljaira a Liga jövedelmeiből tekintélyes összegek állanak rendelkezésre. Hogy, mekkora ez az összeg és hogy hány tagja van a Liganak s azok közül mekkora az erdélyiek száma és a Liga bevételeiből mily nagy összeg megy át Erdélybe? – arról határozottan nem lehet tudni semmit.

Ami pedig a sajtóban, nevezetesen a nemzetközi sajtóban való izgatást illeti, mindenekelőtt tekintetbe kell venni, hogy a románok közül nagyon sokan tanulnak külföldön. Azután is, hogy hazájukba visszatérnek, felhasználják tanulókori összeköttetéseiket, hogy azoknak segítségével fulminanshangú cikkeket helyezzenek el Magyarországon ellen a külföldi sajtóorganumokban. Aztán, ha valaki a mártir nimbuszával és a leigázott köntösében jelenik meg, akkor nem nehéz neki részvétet találni olyanok előtt, akik a pör tárgyától távol állanak. Azonban az ilyen sajtóhangokat nem szabad tragikusan

venni. Mindaddig, míg a román kormány szilárdul el van határozva a barátságos szomszédi viszonyból származó kötelezettségeit becsületesen teljesíteni, az ő magatartása biztosíték arra, hogy a nemzeti kérdéssel űzött izgatás ne legyen veszedelmessé. Megnyugtatja a delegáció tagjait, hogy az eddig követett módszer, amely a román kormánnyal való jó egyetértés fenntartásában látja a legjobb biztosítékot arra vonatkozóan, hogy a romániai irredentista mozgalom veszedelmessé ne lehessen, teljesen megfelelő volt. Kéri a delegáció tagjait, hogy a jövőben is bízzák rá, hogy maga válassza meg azt az eszközt és módszert, amelynek alkalmazását e kérdés kezelésében megfelelőnek és célravezetőnek találja.

A Liga Culturala természetesen nem hagyta szó nélkül Kálnoky gróf e beszédét. Mihelyt a hírlapi közlemények útján tudomást szerzett róla, vezető tagjai azonnal összeültek és egy tiltakozást szerkesztettek ellene. E tiltakozást román, német, francia és angol nyelven tették közzé azért, hogy róla az európai közvélemény azonnal tudomást vegyen. E nyilatkozatot Urechia elnökön kívül J. C. Gradisteanu, Perițeanu Buzeu. G. Cantacuzino, Delavrancea, J. Bianu, G. Bursan, Sihleanu, Cosacescu és Nenițescu, kivétel nélkül liberálistárpárti képviselők, vagy Sturdza személyes kíséretéhez tartozó egyének, mint J. Bianu, az akadémia könyvtárnoka írták alá.

A Liga Culturala e kiadványában voltaképpen csak az irredentizmus vádjá ellen tiltakozik. A „Románia irredenta”, vagy „Dacorománia” – azt mondják – nem alkotó része az általok vezetett mozgalomnak és nem is használták lelkesítő eszközül e mozgalomban soha. Mivel a román népnek, amely világos és határozott tudatával bír hivatásának, amely hivatás összhangzásban van a művelt világ érdekeivel, ilyen eszközre nincsen szüksége. Az ilyen vádak egy olyan komoly és nagytekintélyű államférfiú ajkáról elhangozva, előttük csak amolyan diplomáciai varázsigéknek hangzanak, ha ugyan nem akart alkalmazkodni Kálnoky gróf azon sovíniszták és Kossuthisták eszejárásához, akik előtt beszélt. Megengedik, hogy Kálnoky gróf ismeri az olasz irredentát, amelynek szerinte a román irredenta csak egyszerű másolata. De a román mozgalmaknak semmi közük sincs az irredentizmushoz és így nem is hasonlít az olasz irredentizmushoz.

A Liga nem irredentát akar. A román mozgalmakat úgylátszik, nem ismeri. Egészen mást akarnak, más izgatja őket. Ők ugyanis nem nézhetik közömbösen, hogy Magyarországon három millió románt mint fenyegeti a megsemmisülés veszedelme. Az a joguk, hogy éljenek és pedig mint románok, természetes jog, amelyet a nemzetközi jog is biztosít nekik. Történelmi joguk is, hogy éljenek, mert román földön élnek és századok óta őrseg gyanánt állanak földjükön

az európai civilizáció védelmében. És ha ők nem védelmeznék e jogukat, annyit jelentene, mint nekik maguknak is lemondani az élet jogáról.

Nagy tévedés, vagy egyenes mistifikáció azt mondani, hogy mozgalmuk irredentizmus és még nagyobb tévedés azt hirdetni, hogy ezt a mozgalmat az állásukból elmozdíthatatlan erdélyi tanárok keltették volna és hogy csak a kormánytól függ e mozgalom lecsendesítése vagy elnyomása. Ami egy olyan törvénytisztelő, igazságos és jó nép öntudatában keletkezett, amelyik kész, mint a modern civilizáció határára helyezett őrszem, kötelességét teljesíteni, annak hatalmas visszhangot kell keltenie a magasztos és érzékeny Nyugat felvilágosult öntudatában. És keltett is. Értik, hogy Kálnoky gróf azzal vigasztalta a magyar delegáció tagjait, hogy ne tulajdonítsanak valami tulságos nagy fontosságot az európai sajtóban megjelent közleményeknek, de ebben a vigasztalásban csendes és félénk beismerése rejlik annak, hogy a román kérdés európai kérdéssé lett.

Ha azt akarják az osztrák-magyar monarchia államférfiai, hogy a román nemzeti kérdés ne zavarja Európa nyugalma és a magyarországi románok jajkiáltása ne hassa meg a romániaiak szívét és az embereiesség öntudatát, akkor szolgáltassanak igazságot ennek a vértanunépnek. Adjanak neki teljes szabadságot és törvényes biztosítékokat, hogy saját géniuszának megfelelő módon fejlődhessen. Nem kell egyebet tenniük, mint odahatni, hogy Magyarországból mindazoknak jó és közös hazája legyen, akik arra a meggyőződésre jutottak, hogy Magyarország mai napság „a nemzetiségek börtöne”. Akkor béke lesz és Magyarországnak nem lesznek hívebb polgárai, mint a Kárpátokon túl lakó románok és hűségesebb s jobb barátjai, mint a romániaiak.

A delegáció, a magyar kormány és a magyar sajtó Kálnoky gróf fennebb ismertetett nyilatkozatával teljesen megelégedett. Tudomásul vette, mintha a legnagyobb rendben lett volna, azt a megdöbbenő kijelentést is, hogy a román kormány a hazai román tannyelvű felekezeti iskolákat évente 150,000 frankkal támogatja, holott az alig tíz évvel előbb hozott 1883. XXX. t.-cikk 72. §-a a legszigorúbban megtiltotta a hazai egyházaknak és iskoláknak, hogy a magyar kormány tudta és beleegyezése nélkül idegen államoktól és azok kormányaitól bárminemű anyagi segítséget elfogadjanak.

A legérdekesebb különben az egészben az, hogy Kálnoky gróftól e válasza a magyar sajtóban még bizonyos fokig népszerűvé is tette az alább említendő körülmény következtében.

A boldog emlékezetű Horváth Gyula 1894 tavaszán hosszabb ideig tartózkodott Bukarestben. A helyszínén szerzett impressziói alapján monarchiánk akkori bukaresti követét,

Goluchovsky Agenor grófot a „Magyar Hírlap”-ban a romániai izgatások ügyében tanusított állítólag közömbös és a magyar érdekeket abszolúte nem méltányló magatartása miatt keményen megtámadta. Az a komolyság, mellyel Horváth Gyula a román nemzetiségi kérdéssel foglalkozott, elegendő tekintélyt és súlyt kölcsönzött neki, hogy a magyar közvélemény az ő nézeteit ebben a kérdésben magáévé tegye. A magyar közvéleményben és az irányadó politikai körökben Horváth Gyula e hírlapi támadása után meglehetősen erős ellenséges áramlat keletkezett *Goluchovsky* ellen.

Kálnokynak ez a *Goluchovsky*-ellenes áramlat éppen kapóra jött, hogy egy csapással két legyet üssön. *Goluchovsky*-val már régóta elégedetlen volt, de éppen ellenkező okból, mint a minőből Horváth Gyula támadása után népszerűtlenné lett a magyar közvélemény előtt. A valóság ugyanis az volt, hogy *Goluchovsky* Kálnokyt több ízben figyelmeztette arra, hogy mennyire szükséges volna, hogy a külügyminisztérium Bukarestben erélyesebben fellépjen, mint tette eddig. *Goluchovsky* e felfogása nem illett bele Kálnoky rendszerébe s azért örömet feláldozta őt a magyar közvéleménynek. Megszabadult *Goluchovsky*tól, még pedig kedves dolgot cselekedve a magyar közvéleménynek is és ami ránézve még kellemesebb volt, alkalma nyílt a bukaresti követséget a román származású Dumbával tölthetni be, aki már csak ezen tulajdonságánál fogva is szívesen látott egyéniség volt a bukaresti körökben.

A külföldi közvélemény megelőző időkben a magyarság ellen olyan ellenségesen sohasem volt hangolva, mint ezidőben. Az interparlamentáris békekonferencián a románság képviselői az erdélyi nemzetiségi kérdést úgyszólván ellenmondás nélkül vétették fel a jövő évi értekezlet előkészítendő tárgyai közé. Annál könnyebben megtehették, mivel ezeken a konferenciákon a magyar parlament, egyrészt a külpolitikai kérdések iránt benne uralkodó nemtörődömség, másrészt pedig a szokásos magyar közömbösség és tájékozatlanság következtében nem volt képviselve. A román izgatókat alig választotta el egy lépés azon ideáljuk megvalósításától, hogy az úgynevezett „erdélyi kérdés” e nagy erkölcsi súllyal bíró testületben, mint nemzetközi kérdés vitatkozás tárgyává tétessék.

A magyar belső politika e kérdéséről nemcsak a francia, olasz, angol, sőt a német sajtó orgánumai írtak úgy, hanem a legelőkelőbb külföldi politikai körökben is már akként kezdtek beszélni, mint két évtizeddel előbb beszéltek a törökországi keresztények ügyéről. A magyarországi nemzetiségek ellen elkövetett állítólagos magyar atrocitások kedves és állandó témái kezdtek lenni mindazon angol, francia, olasz és német íróknak, akik Keleteurópa politikai problémáinak elemzésével szerettek foglalkozni.

A magyar közvélemény ösztönszerűen érezte, hogy ez ellen valamit kellene tenni. A közvélemény e nyomására a Wekerle-kormány el is határozta, hogy a külföld felvilágosítása céljából komolyabb akcióba kezd. A nemzetiségi üzemek ellensúlyozására szolgáló informatív szolgálat berendezésére 50,000 forintot kért. Az parlament ez összeget megszavazta. A kormány el is költötte, de a tervezett informatív szolgálatnak éppen olyan kevés látható szervezete volt idehaza, mint hatásának nyoma a külföldi sajtóban. (L. Bánffy Dezső Nemzetiségi Politikája. 10. l.).

Oka ennek a sajnálatos körülménynek az volt, hogy a bécsi cs. és kir. közös külügyminisztérium sajtóbureaujának akadályozó munkássága miatt nem tudott ebben az irányban a magyar miniszterelnökségi sajtóiroda tapogatózó munkássága érvényesülni. Tudni kell ugyanis, hogy a közös külügyminisztériumot a külföldi közvélemény informálására irányuló minden akciójában kizárólagosan az ügynevezett birodalmi érdekek szempontjai vezették. Ezek mellett a magyar szempontok vagy nagyon alárendeltek voltak, vagy akárhányszor károsaknak is tekintették. A most vázolt helyzetben is ez volt az eset.

Kálnoky gróf, egybehangzóan a külpolitikában iránytadó udvari feudál-klerikális és a katonai körök felfogásával, a magyar kormány nemzetiségi politikáját, különösen a románokkal szemben, a birodalmi érdekekkel ellentétben állónak tekintette s azért a maga részéről nem vélte szükségesnek támogatni diplomaciailag azt a munkásságot, amelyet a magyar kormány célszerűnek látott ebben az irányban a külföldi közvélemény helyesebb informálására megindítani. A maga részéről, teljes összhangban a fennebb említett körökkel, azt, hogy Románia a hármasszövetségnek megbízható és hűséges tagja legyen, a monarchia életérdekeinek szempontjából feltétlenül szükségesnek tartotta. Nézete szerint a magyar kormány nemzetiségi politikája ezt Romániára nézve majdnem teljesen lehetlenné teszi. Mindaddig Románia nem lehet feltétlenül hűséges szövetségese az osztrák-magyar monarchiának, amíg az „erdélyi kérdés” a románság óhajításainak megfelelően nem lesz megoldva. A magasabb összmonarchiai érdekek azt kívánják tehát, hogy a magyar politika változtasson irányt és a román követelések kielégítésével hárítsa el annak akadályát, hogy Románia a monarchiának igazán hű és megbízható szövetségese legyen.

A bukaresti körök ismerték az osztrák-magyar külügyminisztérium ez álláspontját és e miatt nem vettek igazán komolyan semmi olyan figyelmeztetést, amely Bécsből az irányban jött, hogy szüntessenek meg, vagy legalább a minimumra korlátozzanak minden olyan irredentistamozgalmat, amelynek éle a magyar állam egysége és nemzeti jellege ellen van irányozva. Egyszerűen olyan budapesti nyomás hatásának tekintették,

amelyet csak annyiban kell komolyan venni, hogy az akut összeütközést elkerülhessék.

Ezenkívül még egy fontos körülményt nem szabad figyelmen kívül hagynunk. Az osztrák politikai fejlődés következtében ekkor kezdik a dualizmus megbuktatására irányuló föderalista törekvések erőteljesebb próbálkozással szárnyaikat bontogatni. A föderalista gondolat veleje röviden a következőkbe foglalható össze:

A dualizmus nem tudta a monarchia legnagyobb gyöngeségét: a nemzetiségek egymás ellen való kíméletlen harcát kiküszöbölni. Ellenkezően, azt a magyarok chauvin imperializmusa következtében még intenzívebbé tette. Ez ellenségeskedés végső elfajulásában egy nemzetközi összeütközés esetén szét fogja bomlasztani magát a monarchiát. A dualizmus helyébe teendő föderalizmus ellenben, kielégítve az egyes fajok jogos nemzeti követeléseit, nemcsak új erőforrása lesz a legfőbb állami szervezetében teljesen egységes és német monarchiának, hanem azon anyagi és kulturális jólét és nemzeti fejlődés következtében, amelyet az egyes nemzetiségeknek biztosít, vonzó erővel fog bírni e nemzetiségek azon fajrokonaira is, kik a monarchia határain kívül önálló vagy félig önálló államokban élnek. Ezek aztán nemcsak szorosabb gazdasági viszonyban, hanem politikai, sőt államszövetségbe is lesznek hajlandók lépni a monarchiával. Románia feltétlenül megbízható és hű szövetségünk lesz. A Balkánfélsziget délnyugati részén lakó szlávok pedig, mint egy szorosabb államszövetség tagjai, szívesen fognak látszólagos önállóságukról lemondva, mint a monarchia egyikalkotó eleme a jelenleginél fejlettebb gazdasági, kulturális és nemzeti életet élni. A föderatív átalakulás Ausztriát igazán Nagyausztriává, Grossösterreich-á teszi.

A dualizmusnak buzgóbb és makacsabb védelmezője I. Ferenc Józsefnél a monarchiában senki sem volt. Annak csorbítatlan fenntartását a monarchia életfeltételének tekintette. A föderalizmust veszedelmes kalandnak tartotta. Az egyházpolitikának a magyar kormány részéről történt erőltetése érzelmi okokból azonban őt nagyon elkedvetlenítették. Mintha a magyar politikusok megbízhatóságába és a dualizmusba vetett hite megrendült volna. A föderalizmus hívei ezt, a felfogásuk szerint rájuk nézve kedvező „moment psychologique”-ot igyekeztek kihasználni. Nagyon kevés sikerrel, de nem anélkül, hogy hatását a magyarországi román nemzetiségi mozgalmakban ne éreztette volna.